

DOKTORI TÉZIS

FARKAS KATALIN

MAGYAR FÜGGETLENSÉGI TÖREKVÉSEK 1859–1867:
A CSÁKY–KOMÁROMY-FÉLE SZERVEZKEDÉS

TÉMAVEZETŐ: DR. PAJKOSSY GÁBOR HABILITÁLT EGYETEMI DOCENS

1898-ban és 1900-ban Kossuth Ferenc gondozásában megjelentek Kossuth Lajos „*Iratának*” VI. és VII. kötetei, amelyek tartalmazták az 1866. évi porosz–olasz–osztrák háborúra vonatkozó dokumentumokat. A kiegyezés megakadályozását célzó függetlenségi törekvések történetének utolsó nagy fejezetét alkotó események bemutatása során Kossuth Lajos szokatlanul erős indulattal és keserőséggel bíralt két határozati párti, majd 1862-től az emigráció tagjává váló politikust, Komáromy Györgyöt és Csáky Tivadar grófot. Azzal vádolta őket, hogy a vele kötött megállapodás ellenére az 1866. évi háború idején az ő tudta és beleegyezése nélkül tárgyaltak Berlinben a porosz kormánnyal, írott szerződés és az esetleges magyar szabadságharc magára maradását kizáró biztosítékok nélkül vállalták a Klapka-légió beküldését Magyarországra, a hazában ígéretük ellenére nem robbantottak ki felkelést, nem is állt mögöttük szervezett csoport, a porosz kormánytól kapott pénz nagy részét pedig elsikkasztották. Kossuth kitért arra is, hogy működésüknek a korábbi évekre visszanyúló előzményei vannak.

Az 1980-as évekig egyetlen olyan történeti munka sem született, amely részletes vizsgálatnak vetette volna alá a Kossuth által felvázolt „Csáky–Komáromy-féle üzelmeket” és azok hátterét. A Kossuth életével vagy a Kossuth-emigráció történetével foglalkozó kutatók közül azok, akik tettek egyáltalán említést Csákyról és Komáromyról (Szekfü Gyula, Lukács Lajos 1955-ben, Koltay-Kastner Jenő, Kovács Endre, Szabad György), többnyire csak Kossuth „*Iratait*” használták forrásul. Az 1950-es évek végén Szabad György és Lukács Lajos között Kossuth emigrációs tevékenységének megítéléséről kibontakozó vita azonban arra ösztönözte Lukácsot, hogy kutatásai során nagyobb figyelmet szenteljen a Csáky–Komáromy-féle szervezkedésnek. Ennek eredményeképpen az 1984-ben megjelentetett „*Magyar politikai emigráció 1849–1867*” című művében arra a következtetésre jutott, hogy a két határozati politikus külföldi tevékenysége 1863 és 1866 között reális alternatívát jelentett a függetlenségi törekvések terén a vezető szerepéhez féltékenyen ragaszkodó, de a magyarországi politikai viszonyokat szerinte egyre kevésbé ismerő Kossuth elképzeléseivel szemben. Lukács, Teleki László politikai örökösének, és a Kossuthal együttműködni nem kívánó „nemesi-liberális ellenzék” nagy távlatokban gondolkodó, jó fellépésű külföldi képviselőjének nevezte Csákyt.

Lukács érvelésén erősen érezhető az a szándék, hogy Szabadnak az 1977-ben megjelent Kossuth-életrajzában, Kossuth emigrációs szerepéről alkotott, szerinte túlságosan kedvező véleményét megcáfolja. Csáky, Komáromy és a velük együttműködő Klapka tevékenységének akkora jelentőséget tulajdonított, hogy megkérdőjelezte Kossuth vezető helyét az emigrációban. A Csáky–Komáromy-féle szervezkedés jelentősége nem vitatható, Lukács azonban Kossuth háttérbe szorítására irányuló törekvése miatt feltáratlanul hagyja a szervezkedés számos fontos részletét és mozzgatórugóját. Csákynek és Komáromynak, e két kevésbé jelentős politikusnak, egy időre valóban sikerült kizárnia Kossuthot az olasz, majd a porosz kormánnyal való kapcsolattartásból, és elhitetnie a külföldi kormányokkal, hogy a hazában olyan erők állnak mögöttük, amelyek képesek az újabb magyar szabadságharc kirobbantására. Szervezkedésüknek, és átmeneti sikereik magyarozatának a korábbiaknál szélesebb körű vizsgálata ezért egyfajta „láttelelet” ad a magyarországi politikai helyzetről, valamint az emigráció belső viszonyairól és mozgásteréről egy olyan időszakban, amely később sorsdöntőnek bizonyult Magyarországnak és a Habsburg Birodalom jövője szempontjából.

Kérdésfelvetések és célok

Lukács, mivel az emigráció története szempontjából fontos eseményeket kívánta bemutatni említett művében, a hangsúlyt Csáky és Komáromy 1863 és 1866 közötti, a külföldi kormányokkal és más emigránsokkal kiépített kapcsolatainak vizsgálatára helyezte. Ezek az időbeli és térbeli korlátok azonban lehetetlenné tették a Csáky–Komáromy-féle szervezkedés teljes folyamatának, előzményeinek és következményeinek feltárását. Pedig a

szervezkedés előtörténete 1859 elejére nyúlt vissza, arra az időszakra, amikor Magyarországon Teleki utasításainak megfelelően létrejött a későbbi határozati párt magját jelentő „hazafias cselekvési párt” vagy más néven „pesti forradalmi comité”. Jóllehet ennek az emigrációval való kapcsolattartását, illetve általában az 1860–1861-es évek történéseit Szabad a „*Forradalom és kiegyezés válságútján 1860/61*” című művében részletesen ismerteti, a Komáromy és Csáky személyére összpontosító értekezés ezt újabb adalékokkal egészíti ki. A későbbi események szempontjából ugyanis igen lényeges, milyen személyes ismeretségek révén lett tagja a forradalmi szervezkedésnek Komáromy és Csáky, milyen szerepet játszottak abban, miért oszlott fel a comité 1861 márciusában, miért éppen Komáromy lett ezután a Magyar Nemzeti Igazgatóság magyarországi képviselője, milyen előzmények után és milyen körülmények közt írta meg 1861 augusztusában a hadseregszervezésről szóló jelentését és mennyi valós alapja volt ennek. Kossuth ekkor még teljesen megbízott Komáromyban, és nem kételkedett a magyarországi hadseregszervezésről szóló jelentésében sem. Komáromy viszont, a határozati vezérkar politikai irányát követve egyre távolodott Kossuthtól, és 1862 márciusában már közvetlenül Klapka Györggyel igyekezett kapcsolatba lépni. A szakirodalomból ismert tény, hogy Kossuth és a Tisza Kálmán vezette határozati többség között elsősorban a nemzetiségi kérdés eltérő megítélése vezetett szakításhoz. Az már kevésbé tudott, hogy ez a szakítás, és a Kossuth megkerülésére irányuló első lépések, – melyek pontos körülményeit az értekezés igyekszik tisztázni –, még a Dunai Szövetség tervének megjelenése és a Magyar Nemzeti Igazgatóság felbomlása előtt megtörténtek. Legalább ennyire lényeges annak feltárása, hogy az 1862-ben Genfben költöző Komáromy és Csáky miért hagyták el a hazát, és hogyan alakították ki azokat az emigrációs kapcsolataikat, amelyek később hozzásegítették őket az olasz kormánnyal való érintkezéshez.

Lukács az emigrációról szóló művében nem tárta fel és nem elemezte, milyen magyarországi háttérrel rendelkezett Csáky és Komáromy. A kérdés azonban a téma szempontjából alapvető jelentőségű, hiszen a két politikus egy magyarországi forradalmi szervezet képviselőjeként lépett fel külföldön, és elsősorban ennek hangoztatásával tudták megnyerni Klapka és az olasz kormány bizalmát. Az értekezés ezért különösen nagy hangsúlyt szentel azoknak a kérdéseknek, hogy hogyan alakult Csáky és Komáromy kapcsolata egykori határozati képviselőtársaikkal 1862 után, milyen további magyarországi személyekkel álltak összeköttetésben a külföldön töltött évek alatt, ezek a személyek milyen forradalmi tevékenységet végeztek, illetve mindez mennyire folyt szervezett keretek közt. Az értekezés kitér arra is, hogy hogyan alakultak 1863 és 1867 között Kossuth magyarországi kapcsolatai. Ennek tisztázása elkerülhetetlen azért, mert a két hazai csoport 1864-ben egy rövid ideig közösen tevékenykedett (az ún. „Almásy–Nedeczky-féle összeskűvés” idején), és azért is, mert Kossuth magyarországi összeköttetésein keresztül (Vidacs János, Szilágyi Virgil) értékes információkat szerzett a Csáky–Komáromy-féle szervezkedésről.

Csákyval és Komáromyval kapcsolatban emigrációs körökben többször is megfogalmazódott az a vád, hogy személyes érdekeiket a haza sorsa elé helyezték. Adósságaikról és költséges életmódjukról különböző szóbeszédok kaptak lábra, amelyek azt sugallták, hogy valójában csak pénzt akartak kicsalni a külföldi kormányoktól. Egyesek arra is tettek célzásokat, hogy politikai ambícióik jóval túlnőnek képességeiken és személyük valódi jelentőségén. Lukács szerint ezek a vádak többnyire Kossuth környezetéből származtak, és a volt kormányzó féltékenysége motiválta őket. Szembeállította velük azt aényt, hogy az olasz vezetők többször is elismerően szóltak Csákyékról, és megbíztak bennük. Csáky és Komáromy tevékenységének tényleges értéke azonban csak akkor határozható meg, ha azt vesszük mércéül, hogy mennyire szolgálta a magyar függetlenség ügyét. Éppen ezért elengedhetetlen annak alapos vizsgálata, hogy hogyan alkalmazkodtak az állandóan változó nemzetközi helyzethez, mely külföldi politikusokkal álltak összeköttetésben, milyen feltételek mellett kötöttek szerződést vagy tettek ajánlatot szerződéskötésre. Minthogy az olasz kormánnyal való kapcsolatukat alapvetően befolyásolta az, hogy az olasz diplomácia milyen értesüléseket kapott a magyarországi viszonyokról, az értekezés kitér ezek megszerzésének módjára és tartalmára is.

Az értekezés egészen 1867-ig vizsgálja a Csáky–Komáromy féle szervezkedés eseményeit, amit több tényező is indokol. Így nyomon követhető, milyen körülmények hatására és hogyan formálódott Kossuth elítélő véleménye Csáky és Komáromy tetteiről, mely előbb a „Negyvenkilencz” című lapban, majd az „*Iratokban*” látott napvilágot. Egyúttal feltárható az is, hogyan reagált Csáky és Komáromy ezekre a vádakra, és milyen módon számolt el az 1866. évi háború során a porosz kormánytól kapott pénzzel.

A szakirodalom és a források

Az értekezés tárgyának több résztemája is illeszkedik egy-egy olyan nagyobb kérdéskörhöz, amely bőséges szakirodalommal rendelkezik. Az olaszországi magyar emigráció történetén (Koltay-Kastner Jenő, Kovács Endre, Lukács Lajos) és Kossuth életén (Hentaller Lajos, Lukács Lajos, Spira György, Szabad György) kívül részleteiben vagy egészében feldolgozásra került már Klapka (Lengyel Tamás, Borsi-Kálmán Béla), Teleki (Horváth Zoltán), Tisza Kálmán (Kozári Monika), Beniczky Lajos (Steier Lajos), Mazzini (Jászay Magda) és Garibaldi (Csorba László) élete, valamint az 1860-1861-es időszak (Szabad György). Van irodalma a nemzetiségi kérdésnek, illetve a magyarok és a szomszédos népek kapcsolatának (Kovács Endre, Spira György, Borsi-Kálmán Béla, Ress Imre, Deák Ágnes), a kiegyezéshez vezető tárgyalásoknak, illetve kormányzati politikának (Galántai József, Hanák Péter, Somogyi Éva, Katus László, Csorba László), a szélsőbal politikájának (Szakács Margit, Szabó Csilla), a magyarországi szabaddóművességnek (Abafi Lajos, Berényi Zsuzsanna Ágnes), valamint az olaszországi és a poroszországi magyar légióknak (Lukács Lajos, Andreas Kienast) is. A nemzetközi kapcsolatokkal és hatalmi viszonyokkal főként Diószegi István foglalkozott, míg az olasz külpolitikáról elsősorban természetesen olasz szerzők (Luigi Chiala, Giuseppe Gallavresi, Basileo Cialdea, Pasquale Fornaro) művei adnak részletes tájékoztatást. A szakirodalmi hivatkozások azonban többnyire háttérül szolgálnak a Csáky-Komáromy-féle szervezkedés bemutatásához, amelynek részletei a sok esetben eddig még feltáratlan források alapján rekonstruálhatóak.

A téma kiindulási pontját jelentő forrás Kossuthnak a *Negyvenkilencz* című lapban „Egy fejezet a múlt háború történetéhez” címmel 1867 januárjában megjelent cikke, valamint az *Iratok* VII. fejezete, amely némileg módosítva tartalmazza az előbbi cikket, a volt kormányzó egy utólagos feljegyzését Csáky és Komáromy 1862 és 1866 közötti tevékenységéről, és számos, a témához tartozó levelét. Emellett Kossuth „*Iratáinak*” további kötetében (I., II., III., V., VI) is olvashatóak értékes forrásul szolgáló levelek és feljegyzések. Az „*Iratokban*” megjelent levelek szövege azonban nem mindig azonos az eredetivel, ami elengedhetlenné tette a Magyar Országos Levéltár (MOL) R szekciójában található Kossuth-gyűjtemény vizsgálatát. Ezt indokolta az is, hogy számos, a témához tartozó Kossuth-level nem jelent meg nyomtatásban. Más emigránsok (Éber, Helfy, Irányi, Klapka, Pulszky, Türr, Vukovics, továbbá természetesen Csáky és Komáromy) levelezései és iratai, amelyek ugyancsak a MOL R szekciójában találhatóak, szintén fontos csoportját jelentették az értekezéshez használt forrásoknak. Az emigránsok levelezésének és iratainak különleges értékét az adja, hogy sok esetben csak itt lelhetőek fel a titkos konspirációra vonatkozó utalások. Ebből a szempontból különösen figyelemre méltóak Csáky egyes iratai, amelyek – ugyan néha csak töredékes fogalmazvány formájában –, a hazába küldött vagy onnan érkező üzeneteket és a magyarországi szervezkedésre vonatkozó feljegyzéseket tartalmaznak. A konspiráció logikája azonban az esetek többségében szóbeli közlést kívánt meg, ezek tartalmára pedig csak néhány szerencsés esetben következtethetünk a forrásokból.

A levelezések egy másik csoportja a magyar emigránsok és az olasz politikusok közötti érintkezés során keletkezett. Ezen levelek egy része szintén megtalálható a MOL R szekciójában, közülük számos nyomtatásban is megjelent Nyulásziné Straub Éva gondozásában. A MOL-ban található levelek közül néhány eredetije, illetve jelentős mennyiségű további levél az olasz külügyminisztérium levéltárában (Ministero degli Affari Esteri, Archivio Storico-

diplomatico, Róma) olvasható. Ezek egy része szintén megjelent nyomtatásban a „*Documenti Diplomatici Italiani*” című kiadványsorozatnak a korszakra vonatkozó kötetében. Bizonyos esetekben a magyar emigráció tagjai is az olasz külügyminisztériumon keresztül leveleztek egymással, így annak levéltárában az ő leveleik is megtalálhatóak. Ugyancsak itt lelhetőek fel az olasz diplomaták egymás közti levelei a magyar kérdéstről és a magyarországi politikai viszonyokról. A magyar emigránsok és olasz diplomaták levelei teszik elsősorban lehetővé az olasz külügyi vezetés terveinek vizsgálatát, valamint a szerződések vagy szerződéstervezetek feltételeinek és célkitűzéseinek elemzését.

A források egy teljesen más jellegű csoportját képezik a különböző hatóságok iratai. Ilyenek a Helytartótanács és a Kancellária anyagai (MOL D szekció), amelyek számos esetben rendőri jelentéseket is magukban foglalnak. Rendőri iratok találhatóak még a Hadtörténelmi Levéltár (HL) IV. fondőcsoportjában is. Ugyanitt olvasható a Jámbor–Somogyi- és az Almásy–Nedeczky-per anyaga is. Ezek az iratok fontos részletekkel szolgálnak a forradalmi szervezkedésekre vonatkozóan, megbízhatóságuk azonban sok esetben erősen kétséges, gyakran tartalmazznak ugyanis a félelem vagy más okok által motivált túlzásokat. Az értekezés alapjául szolgáló források két kisebb, de nem elhanyagolható egységét jelentik a Szent Istvánról elnevezett szabadkőműves páholy iratai (MOL P szekció) és az 1861-ben keletkezett honvédegyleti iratok (HL VI. fondőcsoport).

Az értekezésben vizsgált korszak bőséges forrásanyagát adják egyes szereplők (Theodor von Bernhadi, Kecskeméthy Aurél, Kossuth Lajos, Lónyay Menyhért, Madarász József, Alfonso La Marmora, Mednyánszky Cézár, Podmaniczky Frigyes, Pulszky Ferenc, Tanárky Gyula, Teleki Sándor, Várady Gábor, Veress Sándor és Vezzerle Gyula) naplói és visszaemlékezései. A naplók és visszaemlékezések a viszonylag gyakori szubjektív elemek és tévedések ellenére is kiválóan alkalmasak egy-egy, a szerző által közvetlenül átélt esemény feltárására. A kutatást segíti még a korabeli sajtó tanulmányozása is, itt viszont többnyire csak szigorúan cenzúrázott elvi álláspontok jelenhettek meg. Kivételt képeznek ez alól a kiegyezés után született visszaemlékező írások, továbbá az országba titokban becsempészett *Negyvenkilencz* című lap cikkei.

A kutatás során igen fontos szerepet kaptak az életrajzi adatokat tartalmazó kézikönyvek (Szinyei József, Bona Gábor, Gulyás Pál, Ruszoly József és Pálmány Béla által írt vagy szerkesztett művek) is, mivel a függetlenségi szervezkedésekben résztvevő személyeket és a köztük lévő kapcsolódási pontokat sok esetben csak ezek segítségével lehetett azonosítani.

Az értekezés szerkezete és tartalma

Az értekezés nagy fejezetei az időrendet követik, és 1–3 éves időszakokat fognak át. A kisebb alfejezetek tematikus jellegűek, de amennyire lehetséges, ezek is illeszkednek a kronologikus rendhez.

Az első szakaszt az 1859 és 1862 eleje közötti időszak jelenti, amelynek során kialakultak a Csáky-Komáromy-féle szervezkedés előfeltételei. Az értekezés rávilágít arra, hogy a „pesti forradalmi comité” nem sokkal a Telekivel szoros baráti kapcsolatban álló Almásy Pál 1859 elején bekövetkezett hazatérése után jött létre. A két esemény közti összefüggést az a tény is megerősíti, hogy a titkos csoport magját olyan személyek (Komáromy György, Lónyay Menyhért, Károlyi Ede, Károlyi Sándor) alkották, akik 1849 és 1851 között – Almásyhoz és Telekihez hasonlóan –, Párizsban éltek. Ugyancsak az életrajzi adatok vizsgálata adott magyarázatot arra, hogy a további tagok (Tisza Kálmán, Podmaniczky Frigyes, Ivánka Imre, Csáky Tivadar, Beniczky Lajos és Maróthy János) milyen baráti, rokoni, illetve politikai kapcsolatok révén váltak a szervezkedés résztvevőivé. A csoport rendszeres összeköttetésben állt a Magyar Nemzeti Igazgatósággal, amely az 1860 őszén Cavourral kötött szerződés után elsősorban a titkos hadseregszervezést és a nemzetiségi politikusokkal való megegyezést sürgette. A forradalmi comité tevékenységének hatékonyságát azonban erősen gyengítette, hogy már 1860 nyarán a széthúzás jelei mutatkoztak, a tagok többsége

ugyanis egyre kevésbé számolt a szabadságharc lehetőségével. 1861 elején Kossuth egyértelművé tette, hogy a közeli jövőben nem várható újabb olasz-osztrák háború, a hamarosan megnyíló országgyűlés pedig teret adott a törvényes kereteken belüli politizálásra, ezért a comité 1861 márciusában felbomlott. A felbomlás hátterének vizsgálata egyr szttovabb árnyalja a Teleki  ngyilkoss g nak k r lmenyeir l alkotott képet, m sr sztt pedig megmagy r zza Komáromy későbbi szerepét. A Magyar Nemzeti Igazgatóság és a pesti forradalmi comité közötti kapcsolattartásért felelős Komáromy ugyanis lényegesen loj lisabb volt az emigránsok irányába, mint társai, Kossuth ezért 1861 tavaszán  t nevezte ki a Magyar Nemzeti Igazgatóság egyedüli magyarországi k pviselelj nek. Komáromy lojalitása azonban távolról sem jelentette azt, hogy szakított volna a határozati vezérkarral, amely számára legalább annyira értékes kapcsolatokat jelentett, mint az emigráció.  gy történhetett, hogy – amint arra az értekezés rávilágít –, Kossuth unszol sa, majd fenyegetőzése után olyan jelentést küldött a Magyar Nemzeti Igazgatóságnak a magyarországi hadseregszervezésről, amely egy 126 400 f s hadsereg létezését sugallta, de valójában nem volt több egy statisztikai adatokra épülő tervezetnél. A hadseregszervez s kérdésével összefüggésben az értekezés feltárja, hogy 1861-ben nemcsak Pesten, hanem az ország számos megyéjében is spontán módon honv degyletek jöttek létre, amelyek felosztat suk után is meg tudták őrizni pénzüket és kapcsolataikat, ezért a későbbi titkos szervezked sekhez megfelelő alapul szolgáltnak. Komáromy és határozati társai azonban sem 1861-ben, sem később nem  ltek a honvédegyleti mozgalom adta lehetőséggel, mert azt – nem alaptalanul –, a szélsőbal b zisz nak tekintett k. A szélsőbal és a határozati többség közti elvi szembenállás a nemzetiségi kérdés kapcsán csúcsosodott ki. Az értekezés bemutatja, hogy nemzetiségi kérdést érintő álláspontok kifejtése hogyan folytatódott az országgy l si tárgyalások után, 1861 őszén-telén Kossuthnak a sz ls ballal és a határozati többséggel való érintkezései során, majd az 1861/62 fordulóján a *Magyarország*, a *Pesti Napló*, a *Magyar Sajtó*, a *S rg ny*  s a *Jövő* című lapok hasábjain kibontakozó sajt vit ban. 1862 elejére minden szereplő számára világossá vált, hogy a szélsőbal teljes mértékig osztja Kossuth nézeteit a nemzetiségi kérdésben, m g a határozati többség egyértelműen szembehelyezkedik azokkal. Kossuth azonban nem volt pontosan tisztában Komáromy politikai nézeteivel és k t d seivel, ezért nem vonta vissza korábbi kinevezését. Komáromy ezzel szemben, a határozati többség álláspontjának megfelelően immár Kossuth megkerülésével igyekezett biztosítani a presztízst jelentő emigrációs kapcsolatokat,  gy 1862 márciusában felajánlotta szolgálatait Klapk nak. Kezdeményezése ekkor nem talált visszhangra, de a Magyar Nemzeti Igazgatóság felbomlása és Komáromy, majd Csáky külföldre költözése hamarosan alapvetően megváltoztatta a helyzetet.

A második szakasz az 1862–1863-as időszak eseményeit foglalja magában. Komáromy 1862 nyarán, Csáky pedig ugyanazon  v novembere táján költözött Genfbe. D nt s kben szerepet játszhattak anyagi nehézségeik és a provizorium idején beszűkülő magyarországi politikai mozgástér is. Az értekezés a források segítségével nyomon követi emigrációs kapcsolataik kiépülését, és ezzel feltárja azt a Lukács által sem ismertetett folyamatot, amelynek során Kom romy k 1862 nyarától lépésről-lépésre elszigetelték Kossuthot. Komáromy  s Csáky hamar beilleszkedtek a „genfi magyar col ni ba”, és szoros ismeretségbe kerültek annak legtekintélyesebb állandó tagjaival, Károlyi Gy rgyn vel, Horváth Mihállyal  s Puky Miklóssal. Károlyi gr fn  kapcsolatainak köszönhetően Komáromy, kiutazása után nem sokkal kapcsolatba lépett az olasz hadsereg egyik magyar tábornokával, Bethlen Gergely gr ffal, rajta keresztül pedig Urbano Rattazzi, olasz miniszterelnökkel. Komáromy nem titkolta, hogy magyarországi politikust rsai álláspontját k pviseelve Kossuth megkerülésével k v n tárgyalni az olasz kormányal. Rattazzi kedvezően fogadta az ajánlatot, mivel az olaszországi magyar légió felosztatása, majd újjászervezése kapcsán 1862 nyarán kiobbant viták amúgy is arról gy zt k meg, hogy Kossuth túlságosan „nehéz” tárgyalópartner. A Magyar Nemzeti Igazgatóság felbomlása után ezért az olasz kormány egyre inkább Klapkával kereste a kapcsolatot, és ezen a ponton törekvései találkoztak Kom romy k szándékaival. Komáromy 1862 őszén, val s n lleg ismét Károlyi gr fn  közvetítésének köszönhetően találkozott Genfben Klapkával, akivel ezek után közösen léptek fel az olasz kormányal. Miközben

Komáromy biztosította a teret az emigrációban való működéshez, Csáky a magyarországi kapcsolatok fenntartására összpontosította erejét. Ez egyrészt az egykori határozati képviselőkkel való érintkezést jelentette, másrészt pedig a „Magyar Forradalmi Comiténak” nevezett titkos szervezet létrehozását és irányítását. Ez utóbbinak – melynek megismerését Csáky iratainak tüzetes vizsgálata tette lehetővé –, tagjai voltak egyes volt határozati képviselők (Beniczky Lajos, Maróthy János, Csernovics Péter, Luzsénszky Pál), továbbá Pest korábbi (és későbbi) főkapitánya, Thaisz Elek és egy volt honvédszázados, Leszkay Kálmán is. Thaisz Elek személyének különleges figyelmet szentel az értekezés, ő ugyanis az 1866. évi háború végéig kulcsszereplője volt Csákyék magyarországi kapcsolatainak. Csáky és Komáromy magyarországi és emigráns társai egyaránt részt vettek 1863-ban az Ister nevű szabadkőműves páholy alapításában, melynek nagymestere Klapka, de kezdeményezője valószínűleg Csáky volt. Komáromy és Csáky hazai és külföldi kapcsolatai az 1863-as lengyel felkelés kirobbanása után felértékelődtek. Csáky azonban hiába próbálta határozati társait a cselekvésre rávenni, azok többsége elzárkózott a szabadságharc kirobbantásától, illetve feltételekhez kötötte azt. Csáky és Komáromy ennek ellenére sikerrel tartották fenn azt a látszatot külföldön, hogy a hazában jelentős erő áll mögöttük. 1863 őszén megállapodást kötöttek Klapkával arról, hogy az olasz kormánytól kapott pénzen vásárolt fegyvereket becsempészik az országba, és amikor az olasz kormány háborút kezd Ausztria ellen, kirobbantják a szabadságharcot. Kossuth időközben tudomást szerzett arról, hogy az olasz kormány nemcsak vele, hanem a „genfi cotteriával”, vagyis a Klapka–Csáky–Komáromy-csoporttal is tárgyalásokat folytat. Éppen ezért figyelmeztette az olasz kormányt arra, hogy az ő befolyása nélkül Magyarországon lehetetlen függetlenségi háborút kezdeni. Erre nemcsak múltbeli érdemei és hírneve bátorították fel, hanem az a szerencsés véletlen is, hogy 1863 tavaszán újjáéledtek magyarországi kapcsolatai. Kossuth kiadatlan iratainak töredékes formában is igen érdekes részét képezik azok a levelek és feljegyzések, amelyek azt bizonyítják, hogy 1863 tavaszán-nyarán a volt kormányzó utasítására létrejött Magyarországon egy forradalmi bizottmány. Vidacs János, a bizottmány vezetője 1863 márciusában ajánlotta fel szolgálatait Kossuthnak. Említésre méltó mozzanata a szervezésnek az is, hogy Kossuth a szintén 1863 tavaszán felajánlkozó Asbóth Lajost javasolta katonai vezetőnek, aki az udvar besúgójaként igyekezett a volt kormányzó közelébe férkőzni. Vidacsot még 1863 nyarán letartóztatták, de a rendőrségnek nem sikerült egyértelműen elválasztania egymástól a Vidacs-féle és a vele egy időben lelepleződött Jámbor-Somogyi-féle szervezkedés szálait, és így nem tudta felszámolni a Vidacs-féle bizottmányt.

Az értekezés harmadik szakasza az 1863 ősze és 1864 tavasza közötti hónapok eseményeit, vagyis az ún. „Almásy–Nedeczky-féle összeküvés” történetét tárgyalja. Ez a téma a szakirodalomban főként Steier Lajos, valamint Lukács Lajos kutatásainak köszönhetően, és az ő feldolgozásaikban ismert. Az értekezés ezt az eseménysorozatot nemcsak új ismeretekkel egészíti ki, hanem az eddigiektől eltérő megvilágításba is helyezi. Mindenekelőtt feltárja, hogy az ún. „Almásy–Nedeczky-féle összeküvés” szerves részét képezi a Klapka–Komáromy–Csáky-csoport, valamint Kossuth 1863-ban kezdett erőfeszítéseinek. Nedeczky Istvánt Kossuth a Vidacs-féle bizottmány élére nevezte ki. Csáky és Komáromy pedig a Klapkával kötött megállapodást követően a Magyar Forradalmi Comité katonai vezetőjét, Beniczkyt utasították a hadseregszervezésre, miközben Almásyn keresztül újra kapcsolatot teremtettek egykori határozati párttársaikkal. Az értekezés egyértelműen elhatárolja egymástól a két szervezetet. A Nedeczky-féle szervezkedés a Dunántúlra terjedt ki, és jelentős részben az 1861-es honvédegyleti kapcsolatok mentén folyt, a Beniczky-féle szervezkedés (amelyet az utókor vitatható módon Almásy névéhez kapcsolt) viszont a Dunától keletre és északra rendelkezett tagokkal, és az 1859–1861 közötti, még a pesti forradalmi comité időszakában létesült kapcsolatokon alapult. Az értekezés egyúttal rámutat arra is, hogy a két szervezkedés összekapcsolódásának fő oka az volt, hogy Beniczky másképpen nem tudta megoldani a Klapka által Bécsbe és Klagenfurtba szállított fegyverek becsempészését az országba. Az értekezés a magyarországi eseményekkel párhuzamosan tárgyalja a magyar emigránsok és az olasz kormány viszonyának alakulását is. A torinói vezetés 1864 elején teljesen megszakította

kapcsolatait Kossuthal, amelyek csak az 1866. évi háború előestéjén éledtek újjá. Ennek több oka is volt. Kossuth, látva az olasz kormány bizonytalankodását, illetve személyével szembeni bizalmatlanságát, annak megkerülésével mérlegelte egy esetleges velencei gerillaháború kirobbantásának lehetőségeit. Emellett Klapka, Komáromy és Csáky az olasz kormány előtt kizárta a Kossuthal való együttműködést, és igyekezett lejáratni a volt kormányzó személyét. A döntő ok azonban az lehetett, hogy Klapkák Kossuthal ellentétben nem követelték a torinói vezetéstől, hogy az Ausztria elleni háború kirobbanása esetén nyilvánítsák hadicéllá Magyarország függetlenségét. 1864 februárjában az olasz kormány írásos szerződést kötött a Klapka–Komáromy–Csáky-csoporttal, amelynek ezzel a következő két évre sikerült monopolizálnia a magyar emigráció itáliai kapcsolatait.

Amint az az értekezés 1864–1865. évi eseményeket tárgyaló szakaszából kiderül, az ún. „Almásy–Nedeczky-féle összeesküvés” lelepleződése nem vezetett töréshez a Klapka–Komáromy–Csáky-csoport és az olasz kormány viszonyában. Csáky 1864 nyarán Magyarországra utazott, és saját állítása szerint újjászervezte a comitét. A forrásokból kitűnik, hogy a szervezkedés súlypontja ekkor Erdélyre tevődött át. Ez összefüggésben állt azzal az elképzeléssel, amely az „Almásy–Nedeczky-féle összeesküvés” lelepleződése után az al-dunai térségből kiindulva tartotta lehetségesnek az Ausztria elleni háború megszervezését, és a román fejedelemségekből Erdélybe való betöréssel számolt. Klapka ennek a tervnek a jegyében fegyvereket szállíttatott Éber Nándorral román területre, titkos megbízottja, Arthur von Seherr-Thoss révén tárgyalásokat kezdeményezett Cuzával, és megpróbálta rávenni Garibaldit az erdélyi betörés vezetésére. Klapka tevékenysége Borsi-Kálmán Béla műveiből ismert, az értekezés ezért inkább Csáky és Komáromy ezzel kapcsolatos terveit és tetteit igyekszik feltárni. A pesti comité két képviselője ugyanis ekkor újabb szerződés megkötéséről tárgyalt az olasz kormánnyal, hogy további anyagi támogatást nyerjen a magyar szabadságharc kirobbantásához, arra az esetre, ha Olaszország háborút kezd Ausztria ellen. A tárgyalásokból ekkor már Klapkát is sikerült kizárniuk, akinek a Csáky-Komáromy-féle szervezetbe vetett bizalma az 1864 eleji fegyverszállítási nehézségek miatt megingott. Csáky és Komáromy számításait azonban 1864 őszén keresztül húzta az olasz politikai életben bekövetkezett fordulat. Alfonso La Marmora személyében ekkor egy olyan konzervatív felfogású tábornok lett Olaszország miniszterelnöke és külügyminisztere, aki Velence megszerzését békés úton képzelte el, és megvetett minden forradalmi szervezkedést. Az 1866. évi háború kirobbanásáig tartó miniszterelnöksége idején mélypontra került a magyar emigránsok és az olasz kormány kapcsolata, jóllehet a magyar ügyet eddig is lelkesen támogató külügyi államtitkár, Marcello Cerruti személye biztosíték volt arra, hogy az összeköttetés nem szűnik meg teljesen. Csáky és Komáromy kapcsolatai a hazával azonban 1865-ben teljesen megszakadtak, mivel semmilyen biztató kilátást nem tudtak felvázolni hazai társaik előtt. Ugyanekkor az olasz diplomácia azon tagjai is kételkedni kezdtek Magyarország fellázíthatóságában, akik korábban elhitték, hogy Csáky és Komáromy mögött komoly erők állnak. Ennek elsődleges oka az volt, hogy 1864 végén kibővültek az olasz kormány információs csatornái. Ezt megelőzően többnyire a Habsburg Birodalom területén élő titkos megbízottól, Emanuele Ruspolitól szereztek értesüléseiket, amelyek teljes mértékben megerősítették Csákyék állításait. Lukács az emigrációról szóló művében ezt a Csáky-Komáromy-féle szervezet léte és ereje mellett szóló érvként fogadja el. Az értekezés azonban a források segítségével bebizonyítja, hogy Ruspoli jelentéseit Csákyék barátja, Thaisz Elek sugalmazta. 1864 végétől azonban visszahelyezték állásába Olaszország belgrádi konzulját, Stefano Scovassót, aki hamarosan beszámolt kormányának a Deák és az udvar között kezdődött kiegyezési tárgyalásokról. Az értekezés ennek nyomán felvázolja, hogy milyen kép alakult ki az olasz kormánykörökben a Habsburg Birodalom és Magyarország belső viszonyairól, illetve, hogy ezek hogyan befolyásolták a magyar emigránsok további lehetőségeit. Csáky és Komáromy azzal igyekeztek ellensúlyozni a számukra kedvezőtlen híreket, hogy az országgyűlés közelgő összehívásával kapcsolatos reményeiket hangsúlyozták. Egymás közti levelezésükből kiderül, hogy biztosak voltak a határozatiak győzelmében, és abban, hogy ez a nemzetközi helyzet kedvező alakulása esetén utat nyithat a szabadságharc felé. Mindketten jelöltették magukat képviselőnek az

országgyűlésre, de Csáky az ellene indított csödeljárás miatt visszalépett. Komáromyt megválasztották, így ő 1865 végén hazautazott, és kísérletet tett a forradalmi comité újjászervezésére.

Az ötödik szakasz az 1866. évi háború időszakát, illetve annak előzményeit és utólagos fejleményeit mutatja be. A német egység kérdésében kibontakozó porosz-osztrák ellentét ekkor lehetőséget nyújtott Olaszországnak, hogy folytassa Ausztria elleni háborúját, amelynek következtében újra előtérbe került a magyar szabadságharc kérdése. Kossuth Csákyval és Komáromyval kötött megállapodása, valamint az olasz kormánnyal a magyar emigráció nevében aláírt szerződése, továbbá a Klapka-légió megszervezése és Magyarországra való betörése jól ismert a szakirodalomból, az értekezés ezért ezekben a kérdéskörökben elsősorban a pontos körülmények és összefüggések megvilágítására törekszik. Lukács Csáky és Komáromy berlini tevékenységének részleteit is feltárta, ám vitatható módon értékelte. Éppen ezért szükséges hangsúlyozni, hogy Csáky és Komáromy csak a légió felállításáról írt alá szerződést a porosz hadügyminiszter-helyettessel, ami nem azonos a Kossuth által követelt általános, a magyar függetlenségi háború számára biztosítékokat nyújtó megállapodással. Ráadásul a Klapka- légió ugyan egyes porosz tisztek sugalmazására, de formailag mégis saját felelősségére tört be a Habsburg Birodalom területére, miközben Poroszország és Ausztria között már életbe lépett a fegyverszünet. Kossuthot tehát nem a féltékenység, hanem a haza sorsa miatti jogos aggodalom vezette, amikor engedelmességet követelt Csákytól és Komáromytól. Csáky és Komáromy tevékenységének további problematikus, és idáig tisztázatlan pontját jelentette magyarországi háttérük. Az értekezés ezért nagy hangsúlyt helyez annak feltárására, hogy mely csoportok vagy személyek folytattak titkos szervezkedést a hazában. A különböző típusú források vizsgálata és egybevetése alapján megállapítható, hogy az 1866. évi háború idején nemcsak spontán jellegű megmozdulások voltak a hazában, hanem több kisebb csoport is dolgozott a felkelés előkészítésén. Ezek közé tartozott az 1863 után újra aktivizálódó Vidacs-féle bizottmány, amely Kossuthal lépett összeköttetésbe, a Türr megbízásából a Dunántúlon fegyvereket vásárló és gerillaháborúra készülő Kauszer István vezette csoport, a Pesten tüntetést szervező Szilágyi Virgil és társai, a Szatmár megyében előállított szélsőbaloldali politikusok, továbbá az országgyűlés idején Komáromy által beszerezett egyes balközép képviselők, akik igyekeztek kapcsolatokat kiépíteni az újjáéledő honvédegyleti mozgalommal. Valószínűleg honvédegyleti összeírások alapján készült becslésük eredményét közölték Csákyval, amikor 1866 májusában némi csúsztatással azt jelentették, hogy az egy 18 ezer fős hadsereg áll készen a felkelésre. Az országgyűlés felfüggesztése után külföldre utazó Komáromy 1866 júliusának közepén a porosz kormánytól kapott pénz egy részét beküldte magyarországi társainak, akiket egyúttal arra utasított, hogy a poroszországi magyar légió július végére tervezett betörésével egyidejűleg robbantsanak ki felkelést. A hazaiak, akiknek aligha álltak megfelelő erők a rendelkezésükre, azonban ezt elutasították. A gyors porosz győzelem miatt nem került sor az olasz sereg dalmáciai partraszállására, a Határőrvidék fellázítására és a román fejedelemségekből történő betörésre sem, jóllehet Türr és Éber komoly erőfeszítéseket tett Bukarestben és Belgrádban ezek előkészítése érdekében. Az értekezés ezért az 1866. évi balkáni szervezés részleteit és nemzetközi összefüggéseit is bemutatja. A háború alatti események felvázolását követően pedig rekonstruálja azt a folyamatot, amelynek során Kossuth, a Vidacs-féle bizottmánytól, Irányitól, Simonyitól és Szilágyitól szerzett értesüléseinek köszönhetően egyre több gyanús részletet tudott meg a Csáky-Komáromy-féle szervezkedésről, és egyre súlyosabb vádakkal illette azt. Kossuth véleményének alakulása azért is figyelmet érdemel, mert a „Csáky-Komáromy-féle üzemeknek” az 1867 elején a *Negyvenkilencz* című lapban történt leleplezése szerves részét képezte azon törekvésének, hogy Magyarországon erős kiegyezés ellenes tábort hozzon létre, amely a német egység miatti nemzetközi feszültségek további kiéleződése esetén képes lehet a függetlenség kivívására. A másik oldal, vagyis Csáky és Komáromy véleményének megismerését nagyban nehezíti, hogy ők a nyilvánosság előtt nem adtak számot tetteikről. Hallgatásuk azonban azt a gyanút erősíti, hogy nem volt tiszta a lelkiismeretük. Bár a porosz kormány elfogadta 1867 nyarán készített pénzügyi elszámolásukat, számláik, feljegyzéseik vizsgálata további kételyeket ébreszt. Csáky és Komáromy másfél millió franknak megfelelő összeget vettek fel a berlini vezetéstől 1866

júliusában. Pénztárnokot nem neveztek ki, a pénzt, amelynek elköltéséről nem vezettek rendszeres és pontos nyilvántartást, kizárólag ők ketten kezelték. Az egy évvel az események után összeállított hivatalos elszámolás nem tekinthető hiteles forrásnak, hiszen annak számos pontját semmilyen más forrás nem támasztja alá. Különösen problematikus, hogy Csáky és Komáromy a másfél millió frankból körülbelül 1–1,3 milliót (körülbelül 530–650 ezer osztrák forintnak megfelelő összeget) Magyarországra küldtek, ennek további sorsa pedig ismeretlen. Csáky és Komáromy a kiegyezés után hazatértek Magyarországra, de sem politikai, sem anyagi tekintetben nem találták helyüket, és soha nem sikerült tisztázniuk magukat a porosz pénzek elsikkasztásáról szóló vádak alól.

Következtetések

Az értekezés az ismertetett eseményeken keresztül bebizonyítja, hogy a Csáky–Komáromy-féle szervezkedés vizsgálata elengedhetetlen az 1859 és 1867 közötti magyar függetlenségi törekvések történetének megismeréséhez. Rávilágít annak a határozati többségnek, majd balközépnek az ellentmondásos politizálására, amelyhez a tárgyalt időszakban Csáky és Komáromy társadalmi rangjuk, baráti és politikai kapcsolataik révén kötődtek. A határozati többség sorain belül tapasztalható ellentétek, az elvek tisztázatlansága, valamint egyes politikustársaik bizonytalan vagy kétértelmű megnyilatkozásai arra a téves következtetésre vezették Csákyt és Komáromyt, hogy a nemzetközi körülmények kedvező, és a hazai viszonyok kedvezőtlen alakulása esetén a határozatiak többsége tettekkel vagy hallgatólagosan, de támogatná a szabadságharcot. Úgy vélték tehát, hogy a függetlenségi törekvések terén van alternatívája a Kossuth által kijelölt, Magyarország demokratizálása felé vezető útnak. Tévedésüket súlyosbította, hogy szervezkedésük méreteit tudatosan eltúlozták, ezzel növelve személyük jelentőségét külföldi tárgyalópartnereik előtt. 1862 és 1866 között ugyan többször is létrehoztak Magyarországon határozati, illetve balközép képviselőket, valamint volt honvédtiszteket magukba foglaló titkos csoportokat, ezek szervezettsége és tevékenysége azonban nem lett volna elégséges a függetlenségi háború kirobbantásához. Csáky és Komáromy minden bizonnyal abban reménykedtek, hogy a több irányból meginduló Ausztria elleni háború spontán módon kialakuló udvarellenes mozgalmakat is elő fog idézni Magyarországon.

Az értekezés ugyanakkor feltárja az emigráció belső viszonyainak képlékenységet is. Azt ugyanis, hogy Csáky és Komáromy megszerezték az olasz, majd a porosz kormány bizalmát, és ezzel szervezkedésük jelentőségét messze meghaladó befolyásra tettek szert az emigrációban, Kossuth és Klapka ellentéte, és ez utóbbi támogatása tette lehetővé. Klapka, 1862 és 1866 között hosszabb-rövidebb megszakításokkal, időről-időre felmerülő kételyei ellenére együttműködött a Csáky–Komáromy-féle comitéval, mert katonai terveinek végrehajtásához szüksége volt a magyarországi kapcsolatokra. Klapka közvetítése, a szervezett magyarországi háttér hangoztatása és a magyar szabadságharc magára maradását kizáró biztosítékokról való lemondás elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy Csáky és Komáromy elszigetelje Kossuthot az olasz és a porosz kormánnyal való kapcsolattartástól. Hiába léptek a függetlenség iránt valóban elkötelezett szélsőbaloldali politikusok kapcsolatba Kossuthal, az nem tudta számukra biztosítani még az előkészületekhez szükséges anyagi támogatást sem.

Kossuth Csákyval és Komáromyval szemben hangoztatott vádjai tehát nagyrészt megállják a helyüket, még akkor is, ha a volt kormányzó figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy a függetlenség kivívásának nemcsak a belső, de a külső feltételei sem voltak adottak, vagyis a két határozati politikus nem egy valós lehetőséget szalasztott el. Mindenképpen méltán kárhoztatta azonban őket azért, mert nem ismertek erkölcsi gátlásokat az elvtelenség, a nemzet sorsának felelőtlen kockáztatása, a tárgyalópartnerek félrevezetése és a személyes érdekek előtérbe helyezése kapcsán.

Summary

The thesis describes the independence movements between 1859 and 1867 through the analysis of Csáky's and Komáromy's plot. In his book *The Hungarian Political Emigration 1849-1867* (published in 1984) Lajos Lukács dealt with their actions abroad from 1863 to 1866, but because of the constraints of the time and place of the topic and of the author's ambition to place Kossuth into the background it only offers a deficient and arguable evaluation of the movement. Csáky and Komáromy managed to exclude Kossuth from the negotiations with the Italian and Prussian governments between 1863 and 1866; therefore the significance of their actions cannot be doubted –only the usefulness is questionable. The aim of the present thesis is to reveal the circumstances in Hungary and abroad which helped the two lesser known politicians become fairly important.

The first chapter is about the period between 1859 and 1861. The "Pest Revolutionary Comité", which held contacts with the emigration and of which György Komáromy and Tivadar Cs ky became members, was founded then. The role of the comité was to make the preparations for the new Hungarian revolution but it was not achieved because of the discord within and the unfavourable conditions outside Hungary. After the dissolution of the comité in 1861 Kossuth charged Komáromy with the organisation. However, Komáromy as well as his party fellows found Kossuth's ideas about the national minorities far too radical, thus he tried to get in touch with General György Klapka directly.

The second chapter describes the events of 1862 and 1863. Komáromy and Cs ky moved to Geneva and with Klapka's support they gradually isolated Kossuth. In the meantime Cs ky established a new revolutionary comité in Hungary whose members were army officers and members of parliament during the 1848/49 revolution.

The third chapter reveals the so far unknown relations of the "Almásy – Nedeczky plot" in 1863 – 1864. The actions of the secret Hungarian organisations led by Komáromy and Cs ky and Kossuth, respectively were joined during the plot. The Italian government, however, only signed a treaty with the Klapka – Komáromy – Cs ky organisation about a joint war against Austria.

The fourth chapter analyses the events between the exposure of the "Almásy – Nedeczky plot" and the beginning of the Prussian – Italian – Austrian war in 1866. The relationship between the Italian government and the Hungarian emigrants loosened and Cs ky's and Komáromy's Hungarian organisation dissolved.

The fifth chapter shows the events of the war in 1866 in relevance with the Hungarian independence movements. The fast victory of the Prussians did not make the outbreak of the Hungarian war of independence possible, but the facts that Cs ky and Komáromy had not made adequate arrangements and that they abused a great part of the money they had received from the Prussian government were proven.

The actions of Cs ky and Komáromy therefore misled the Hungarian independence movements both at home and abroad – as Kossuth wrote. The defective evaluation of the situation, their personal ambitions and financial interests together with the instability of the internal and international conditions are all among the reasons why there was no powerful party for independence in Hungary before the compromise of 1867.